

Неля ПІНЧУК

Завідувачка відділу музейної та науково-фондової роботи Національного заповідника «Глухів»

Студентське життя Олександра Довженка: формування митця та особистості (до 130-річчя від дня народження)

У 2024 році виповнюється 130 років від дня народження українського письменника, кінорежисера, кінодраматурга, художника, класика світового кінематографа Олександра Петровича Довженка, який народився 10 вересня (29 серпня за старим стилем) 1894 року на хуторі В'юнище Сосницького повіту Чернігівської губернії (нині в районі селища Сосниця Чернігівської області).

Селянська родина Довженків – Петра Семеновича та Дарини Єрмолаївни – належала до козацького стану. Хоча батьки були неписьменними, але впевнено хотіли «вивчити свого сина на пана». Тож після здобуття початкової та середньої освіти у Сосниці юний Олександр вирушив до Глухова. На той час Глухівський учительський інститут вирізнявся серед інших навчальних закладів тим, що в ньому можна було не тільки безкоштовно навчатися, а ще й отримувати стипендію у розмірі 120 крб. на рік. Не дивно, що вступний конкурс сягав 10–12 осіб на місце. Але Сашко успішно склав іспити і став наймолодшим серед першокурсників, не маючи повних шістнадцяти років.

«Глухівський період» життя (навчання у Глухівському учительському інституті з 1911 по 1914 роки) Олександра Довженка відіграв важливу роль у становленні його як особистості. Це був час пошуків себе і свого місця в житті, духовного оновлення та соціального зростання, знайомства з мистецтвом кінематографа, щирої юнацької дружби і, можливо, навіть кохання.

До нашого часу дійшли спогади про глухівське студентське життя як самого Олександра Довженка, так і його знайомих, товаришів по навчанню. У деяких з них описується вигляд майбутнього кінорежисера, його глухівського помешкання, товаришування. Мова йде

про писемні спогади, які відклалися у архівному фонді музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Одним з них є лист колишньої гімназистки А. С. Тарасенко до своєї знайомої у Глухові Є. Ф. Пашкевич від 18 лютого 1972 року, в якому читаємо наступне: «С Довженко А. я была знакома... прибыл на экзамены для поступления

Олександр Довженко – студент Глухівського учительського інституту (1911–1914 рр.)

в институт в белой ситцевой рубашке домашнего покроя, с несвежим воротником со смугами в пыльную погоду... на квартиру он стал у Шидловских, живших по бывшей улице Романовской (теперь Шевченко). Во дворе было два дома, в одном из них (у Шумицких) была на квартире гимназистка седьмого класса Балкова Лидия...».

Інша гімназистка, Ірина Коваль, свої перші враження від зустрічі з

Довженком описує так: «Невысокого роста, с очень волевым лицом, крупной головой, с серо-зелеными глазами, смотрящими всегда вперед, как-будто он во что-то вглядывался. Одет был просто, без малейшего притязания на кричащее франтовство».

Не дивлячись на те, що вступні іспити Олександр склав успішно, навчання давалось йому нелегко, про що він писав: «Мені важко було зближуватися з цими учителями-учнями і вчитися було важко. Моя підготовка до інституту була недостатньою, і я склав іспити, мабуть, випадково. Тому вчився я поганенько. Нерівно. Через те мені не дали стипендії, і перші два роки я перебивався уроками». В атестаті про закінчення інституту Довженко з низки предметів мав оцінки «удовлетворительно», а з чистописання, креслення і малювання – «весьма удовлетворительно».

Хист до малювання по-справжньому проявився у Олександра Петровича під час навчання в інституті. Однокурсникам подобалися його малюнки, карикатури на викладачів, однокурсників. У подальшому це захоплення переросло у професійний інтерес – у вересні 1922 р. Довженко вступив для навчання живопису до Берлінського приватного художнього училища професора Е. Геккеля. Влітку 1923 р. митець повернувся із-за кордону до Харкова, де влаштувався на посаду художника-ілюстратора у редакцію республіканської газети «Вісті ВУЦВК».

Окрім малювання, Олександр розкрив свої здібності до перевтілення під час літературних вечорів, які проходили в інституті. Вже згадувана Ірина Коваль у своїх спогадах про Довженка писала: «На інститутських вечорах завжди виступав з художнім читанням. Улюбленим його предметом

← була література. В той час... літературу викладав Віктор Васильович Голубев – великий знавець і тонкий її цінитель. Дуже часто Довженко і Голубев виступали з художнім читанням на вечорах разом. Мені здається, що саме Голубев зробив деякий вплив на Довженка як майбутнього письменника».

У 1908 році у Глухові відкрився перший кінотеатр «Ілюзія» (будинок Бештака), в якому молодий Олександр Довженко вперше познайомився з мистецтвом кінематографа, можливості якого в подальшому повністю захоплюють його творче життя. Саме у Глухові він відчув своє національне самоусвідомлення, познайомившись з українською забороненою літературою, яку читав на квартирах товаришів та у свого найближчого друга Петра Фурси, про що він згадував пізніше: «Тут, у Глухові, я вперше познайомився з українськими книжками. Це були «Літературно-науковий вісник» і газета «Рада», що видавались, здається, у Львові і читались нами потай від педагогів як щось рідне, але заборонене».

Друзі Петро і Олександр пішли далі у популяризації національної культури і в рідному селі Фурси – Березі проводили таємні шевченківські вечори. Під час цих зустрічей збиралась молодь,

Пам'ятка архітектури «Будинок А. Бештака», на другому поверсі якого знаходився перший у Глухові кінотеатр «Ілюзія». Фото Ю. Москаленка

яка співала пісні на вірші Т. Шевченка, Л. Глібова та інших українських поетів, а ще завзято танцювала і займалася постановкою аматорських вистав. Саме за таку діяльність Олександр Довженко вперше у своєму житті одержав від царської охранки звання «українського на-

ціоналіста», тобто по-іншому мислячого.

Швидко пролетіли студентські роки. У Олександра Довженка було попереду нелегке, але насичене творчістю життя. А «глухівський період» залишиться у його пам'яті як один із найщасливіших етапів цього життя.

Анна
МИРОНЕНКО

Директор Глухівської школи
мистецтв ім. М. Березовського

ГЛУХІВСЬКИЙ УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ. МУЗИЧНА ІСТОРІЯ (до 150-річчя заснування закладу)

Продовження.
Початок у № 1-4 (121-124)

**Глухівський осередок
Музичного товариства
імені Миколи Леонтовича**

Наприкінці ХХ століття після надання публічного доступу до архівних документів науковці отримали широкі можливості для дослідження та розгłosу важливих подій в історії України. Однією з цінних та яскравих сторінок буття нашої країни є діяльність Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича (далі – МТЛ), значення якого для українського відродження важко переоцінити. Створене через більше ніж два місяці після смерті Миколи Леонтовича на знак протесту проти нищівної політики нової влади, товариство

поставило на меті вистояти та будувати культуру України, що ґрунтується на її сакральних національних цінностях.

На черговому засіданні Чернігівської філії у 1923 р. було винесено ухвалу про швидку організацію музосередків, «що керували б роботою своїх округ чи районів в таких місцях Чернігівщини: ... Глухові...». Відомо, що станом на першу половину 1925 р. серед нових були озвучені осередки у містах Остер, Мринськ, Конотоп. Натомість відсутня інформація про Глухів, у тому числі і у ремарці листа філії до редакції журналу «Музика» про налагодження роботи з хорами округу.

Питання про організацію Глухівського осередку знову було підняте у листі музсекції до МТЛ і названо таким, що стоїть «на черзі дня». Подаль-

ших даних, що відображали б процес просування цього питання, не знайдено. Тобто стає очевидним те, що станом на 1925 р. осередку МТЛ у Глухові не існувало, хоча у керівництва Чернігівської філії був намір його відкрити. Відсутність осередку доводить і той факт, що ні в бібліотеці, ні в архіві Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка, ні в Глухівській публічній бібліотеці не знайдено примірників журналу «Музика», які розсилалися по філіях та осередках, а також відсутні нотні збірки видавництва МТЛ. Проте є багато чинників, що вказують на вплив Товариства (очевидно, в офіційно не затвердженому статусі) на культурно-мистецьке життя Глухова.

На момент створення Чернігівської

філії МТЛ яскравою музичною особистістю виступає чеський композитор, концертує альтист з консерваторською освітою (Одеса та Прага) Ян Батист Ступка, який працює у Глухові з 1917 р. учителем співів у Глухівській початковій школі та шостій семилітній школі та жіночій гімназії, у 1919–1925 рр. – учителем музики в Глухівському учительському інституті.

Яка доля могла привести практикуючого музиканта з бурхливої Одеси до провінційного Глухова? Точної причини не знайдено, та, очевидно, музикант (як і багато знаних професорів із різних академій країни) опинився у Глухові через евакуацію або намагання врятуватись від голоду. Саме така жорстока обставина «сприяла» насиченню міста великою кількістю кваліфікованих педагогічних кадрів.

З п. 3 протоколу засідання Чернігівської філії від 12.05.1923 р. викристалізуються вимоги до представників філії: «...якнайшвидше організувати музосередки...в місцях Чернігівщини... Доручити це т. т. (товаришам – А. М.) на місцях, що працюють на хорові справи...». Саме під ці вимоги підходить викладач співів школи, гімназії та інституту Ян Батист Ступка.

Ян Ступка працював в українському змішаному хорі, організував дитячий та студентський хори, поставив з дитячим хором свої опери «Червона Шапочка» та «Білосніжка». Після

Обкладинка збірки Яна Ступки «П'ять дитячих пісень до п'єси «Чарівна сопілка»

від'їду до Праги у липні 1927 р. він стає хормейстером «Українського хору» в чеській столиці. У наведеному переліку головним є означення «український». Ця словесна вказівка на приналежність до національних витоків характерна назвам колективів, що виникали під патронатом МТЛ: Державний український хор, Державна українська мандрівна капела, Робітничий український хор, Українська народна філармонія та ін. Навіть перша назва Товариства, що була надана йому у 1921 р. – Всеукраїнський комітет вшанування пам'яті Миколи Леонтовича – акцентує увагу на основному векторі діяльності: популяризувати своє, українське. Це – дотичний доказ того, що Чернігівська філія все ж таки змогла організувати свою діяльність у Глухові.

У жовтні 2023 р. авторів публікації за сприяння архіваріуса Архіву Чеського радіо Radio Prague Івани Зуранової та редактора цього ж радіо Сергія Драчука було передано цифрову копію особової справи Яна Ступки, що

знаходиться на зберіганні в цьому архіві у Празі. Серед документів було віднайдено анкету композитора на визначення арійського походження у 1943 р. (необхідна процедура у країнах, що знаходились під німецькою окупацією). Ступка у розділі «До яких асоціацій або клубів (включаючи спортивні клуби тощо) ви належите?» зазначає: «Професійна організація музикантів "Unie"». Слово «Unie» в перекладі з чеської означає «союз», «спілка», що може бути неточним перекладом слова «Товариство» або ж назвою чеської асоціації, об'єднання.

У 1908 р. чеські митці відійшли від празького відділення Австрійської асоціації музикантів і організували Союз чехословацьких музикантів у Празі. З приїзду Ступки до Чехії (1927 р.) до заповнення анкети (1943 р.) асоціація носила назви «Unie československých hudebních umělců» та «Unie českých hudebníků», членом якого міг бути композитор. Проте повертає на себе увагу те, що у своїй автобіографії слово «Unie» стоїть не на початку назви, а як окрема назва осередку, що взята в лапки: Die Fachorganisation der Musiker «Unie». Чеською це звучало б так: Profesionální organizace hudebníků «Unie». Можемо припустити, що таким чином Ступка переклав німецькою назву МТЛ, адаптуючи переклад для бюрократичного адресата та маніпулюючи слабкою німецькою, про розмовний рівень якої він особисто зазначив у своїй анкеті.

Більш прямим доказом причетності Яна Ступки до МТЛ є його

Сторінка Всеукраїнського журналу «Музика» за 1927 рік, № 4

← переводення до Харкова на посаду хормейстера Державного українського хору ім. М. Леонтовича (далі – ДУХ) та художнього консультанта чоловічого вокального квартету «Микола Лисенко». Як відомо, діяльність МТЛ була спрямована на організацію нових музичних колективів: хорів, оркестрів, капел. У 1924 р. ДУХ увійшов до складу МТЛ. Співпраця МТЛ та ДУХу була постійною: представники останнього були запрошеними особами чергових засідань Президії Правління Харківської філії. Найбільш ранній зв'язок хору з Товариством розкривається у листі, де керівники ДУХу вітають на той час ще Комітет з першою річницею заснування. Отже, зв'язок цих двох осередків тривав увесь період існування МТЛ, і те, що Ступка став диригентом хору, навряд чи є випадковістю. Очевидно, що композитор мав відношення до Товариства набагато раніше, ніж став очільником ДУХу.

На засіданні Чернігівської філії у

1924 р. під час розгляду питання щодо передплати журналу «Музика» на 1925 р. президії музсекції було рекомендовано знайти кошти для передплати цього часопису та «викликати на це» хори осередків, серед яких фігурував хор Глухівських педкурсів. Саме в статусі педкурсів у 1924 р. перебував учительський інститут, де учителем співів був Ян Ступка. Цей факт яскраво свідчить про те, що саме він був представником МТЛ у Глухові, хоча самого осередку в місті ще не було.

У каталозі фонду музично-теоретичної бібліотеки імені К. Стеценка, що була заснована МТЛ, є дані про наявність збірок творів Ступки. Як відомо, описана в каталозі література складала дійсний фонд, який був доступним для користувачів бібліотеки. У каталозі представлені твори Я. Ступки для дітей під виданням Державного видавництва України: «Вареники» (байка Глібова), «Зозуля й півень» (музика для дітей), у двох примірниках збірка «Чарівна сопілка» (5 ди-

тячих пісень). Усі ці твори написані під час перебування композитора в Україні. Про друк нот Ступки зазначається в журналі «Музика» за 1927 р.

Музичне товариство імені Миколи Леонтовича – дійсний феномен, який функціонував «проти», ніж «завдяки». Бурхлива нестримна жага його членів довести, що ми маємо своє сакральне українське «Я» сприяла розповсюдженню філій та їх осередків у всіх куточках України. На жаль, не всі документи збереглися, і не всі імена ще віднайдено. Зараз ми не можемо стовідсотково стверджувати, що у Глухові існував осередок МТЛ, проте факти красномовно свідчать про спроби його організації. Такі яскраві особистості, як Нестор Городовенко, Федір Ернст, Степан Васильченко, Павло Сениця, Михайло Стратанович могли підтримувати контакти з Глуховом і надихати місцевих музикантів на організацію осередку, найбільш ймовірним представником якої був Ян Ступка.

Юлія
ШИШКІНА

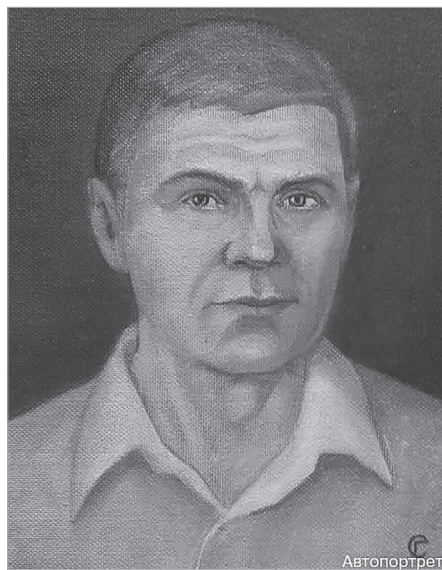
Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»

Майстер інтелектуального жанру графіки – екслібрису

Українська книга, як складова національної культури, здавна мала авторські позначки, а згодом – символи, які стали називати латинським словом «ex libris» – книжковий знак, невелика художньо виконана етикетка, де вказано, кому належить видання. Символічна образність українського екслібрису виражається через самобутність художньої мови національного мистецтва та уособлює риси, відмінні від інших художніх систем жанру. Втім суто українські надбання в галузі книжкового знаку тривалий час були вилучені з національного набутку і штучно «інтегровані» в культурний простір інших держав.

Останнім часом спостерігається інтерес науковців до вивчення вітчизняного екслібрису, причому не тільки власне до книжкового знаку з його типологією і специфікою художнього вирішення, а до біографістики творців екслібрисів. У нашому випадку мова йде про одного з провідних українських художників сучасності в цьому жанрі – Георгія Олександровича Сергєєва. Відомо-

Георгій Олександрович Сергєєв. Автопортрет

мий український графік, живописець і поет в одному із власних віршів так визначив своє життєве кредо: «Життя моє, любов моя – екслібрис». І не випадково, адже домінантою творчості

митця стало мистецтво екслібрису. Він створив за 40 років захопленої роботи в цьому елітарному жанрі мистецтва графіки понад 700 найрізноманітніших книжкових знаків, серед яких є чимало справжніх шедеврів.

12 вересня 2024 р. нашому земляку виповнилося 80 років від дня народження. Народився він у 1944 р. в селі Шевченкове Глухівського району Сумської області. Образотворчим мистецтвом захопився ще в дитинстві. Вищу художню освіту здобув в Українському поліграфічному інституті ім. Івана Федорова у м. Львові, отримавши фах художника-графіка з оформлення та ілюстрації книг. Самостійний мистецький шлях розпочав ще у студентські роки у 1971 р. участю у виставці молодих художників, розгорнутій в залах Львівської картинної галереї.

Все творче життя художника пов'язане зі столицею України – Києвом. Після закінчення інституту більше двадцяти років він пропрацював художнім редактором видавництва Національної академії наук Укра-

їни «Наукова думка». З 1994 року він – художній редактор редакційно-видавничого відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, член Національної спілки журналістів України.

Мистецький діапазон Г. О. Сергеева широкий і багатогранний. Це – книжкова і станкова графіка, живопис, поезія. Основні техніки виконання його творів – лінорит, ксилографія, темпера, офорт, частково – цинкографія, гравюра на пластику і дереворит, олійний живопис, акварель. У художньому доробку майстра – екслібриси, портрети, пейзажі, натюрморти, вітальні листівки.

За роки творчої діяльності митцем проведено більше 35 персональних виставок живопису та графіки. Він є учасником понад 150 вітчизняних та зарубіжних художніх виставок. Всі роботи Г. О. Сергеева дуже різні, але в кожній відчувається тепло, конкретна змістовність й відповідність специфіці цього графічного жанру. Розміри, формат та композиція екслібрисів точно вивірені, зображення і тексти чіткі і зрозумілі, легко зчитуються. Та головне – усі ці чудові графічні мініатюри дають влучну характеристику власника книжкового зібрання. Автор активно використовує легкий, невимушений жарт, дружню пародію, алегорії та символи, навіяні особистістю, смаками або родом занять людини, для якої створено знак.

Роботи Г. О. Сергеева знаходяться в музейних колекціях Державного музею книги і друкарства України, Художнього музею в Каунасі (Литва), Всесвітнього центру екслібрисів у Сінт-Нікласі (Бельгія), Художнього музею Фредеріксхавна (Данія), в інших відомих музеях та бібліотеках, а також у зібраннях багатьох приватних колекцій цінителів мистецтва мініатюрної графіки та екслібрису Франції, Італії, Португалії, Данії, Бельгії, Нідерландів, Польщі, Німеччини, Литви, Великобританії, Японії, Канади та інших країн.

Найбільш повним та чисельним зібранням графічних творів митця є колекція в Національній бібліотеці

Екслібриси Г. О. Сергеева

Г. О. Сергеев на відкритті виставки «Жива гра»

України ім. В. Вернадського. Вона налічує 232 одиниці і презентує його творчість за період з 1977 р. по 2004 р. Художник особисто передав її до Бібліотеки у 1996 – 2006 рр.

Георгій Сергеев – багатогранна особистість. Ще один прояв його таланту – поезія. Через вроджену скромність він багато років приховував свою поетичну творчість. У його віршах відчуваєть-

ся особлива музика, незважаючи на те, що в них часом відсутня рима. І за стилем вони часто відносяться до віршів у прозі, але це ані трохи не зменшує їх музичну стихію, і в кожному слові відчувається особлива мелодія. Домінантою віршів є ті, що присвячені улюбленому мистецтву – екслібрису. «Ода книжному знаку» – це великий вірш, що немає рівних по формі, і за змістом – шедевр. Поетична творчість митця йде пліч-о-пліч з його непересічним новаторським творчим пошуком в образотворчому мистецтві нашого часу. Доволі часто головними героями його віршів є знамениті митці, а щоб виділити найулюбленіших він створює їхні чудові портрети, ретельно і з особливою любов'ю.

Георгій Сергеев не називає свою поетичну творчість віршами, а визначає існуючим нині терміном – тексти. В них представлені роздуми художника про живописців, графіків і скульпторів, перед якими автор схиляється і хоче це засвідчити, розкриваючи принагідно і техніку виконання, що часто застосовується ним самим у роботі.

Художник є автором багатьох живописних та графічних портретів видатних діячів світової культури. Різноманітність у творчості Георгія Олександровича вражаюча, та головне у мистецькому пошуку чудового художника – мистецтво екслібрису. Допитливий і шукаючий художник творить завдяки своєму видатному обдаруванню. Усі його роботи відрізняє тонка технічна майстерність, художня виразність та змістовність. У побудові композицій незвичайних сюжетів явний прояв високої культури, інтелекту, рідкісної винахідливості та фантазії митця.

Пройшовши довгий творчий шлях, Георгій Сергеев певно відчув потяг до малої Батьківщини, який і надихнув художника на те, щоб його ювілейна виставка до семидесятиріччя проходила на рідній землі. 17 вересня 2014 року у виставковій залі Національного заповідника «Глухів» відбулося відкриття персональної виставки Г. О. Сергеева «Жива гра». Виставка експонувала 49 робіт, які були створені художником з 1985 по 2014 рр., з них – 9 ➡

← екслібрисів. У день відкриття експозиції Заповідник започаткував акцію «Моя Батьківщина», протягом якої відвідувачі виставки писали колективну картину власноруч. Розпочав її ювіляр, а потім естафету підхопило 1160 відвідувачів виставки, які своїми мазками наповнювали полотно особистим відношенням до України.

Мистецтво приносить позитивні емоції, відкриває творчість у людині, а творчість, у свою чергу, дає людям свободу у висловлюванні думок, сприяє самопізнанню та вмінню представити себе іншим. Український екслібрис є складовою частиною поняття «мистецтво книги» і розглядається як цілісне й непересічне явище. Ім'я Г. О. Сергєєва називають серед кращих європейських творців книжкового знаку, а його екслібриси – витворами мистецтва, завжди співзвучними з думками тих, кому вони присвячені.

Спілкування із земляками

Ольга ЛЯШКО

Головна зберігачка фондів
Національного заповідника
«Глухів»

Музична душа української іграшки

Коли я бачу іграшку-свищик, мене переповнює почуття ностальгії та радості, викликане спогадами дитинства про ті щасливі і веселі моменти, коли гра була невід'ємною частиною життя, коли все було набагато простішим і яскравішим.

Свистунці, свищики, свистки. Ці маленькі іграшки вже століттями зачаровують дітей та дорослих своїм простим,

але надзвичайно миловидним дизайном і веселим свистом. Вони є не лише забавками, але й важливими артефактами, які відображають історію, побут і мистецькі традиції українського народу.

Керамічні свищики належать до дрібної пластики. Без них важко уявити експозиції і тематичні виставки багатьох музеїв України. Не став виключенням і Національний заповідник «Глухів», у фондовій колекції якого знаходяться зразки свищиків (як цілих, так і їх фрагментів), датованих XVII–XVIII ст.

Розмір свищиків коливається від 60 до 100 мм, тому їх зручно тримати в руці. Майже всі вони, незважаючи на простоту конструкції, видають звуки з характерною мелодійністю – ніжні, але водночас дзвінкі. Свищики виготовлені переважно з глини білого та червоного кольорів, деякі з виробів декоровані прокресленими лініями. Форми свищиків варіюються від реалістичних до фантазійних. Зазвичай їх робили у вигляді птахів чи тварин (баранець, кінь, дикий кабан тощо) або міфічних істот (химери).

Свищики відомі людству ще з давніх часів. Археологи знаходили подібні вироби під час розкопок, які датуються тисячами років до нашої ери. Так у могильнику IV тис. до н. е. на території Львівської області, селища Винників, археологами були знайдені ліпні порожнисті фігурки у вигляді пташок, причому вони виконували функцію не іграшки, а оберега. Відомо, що у багатьох культурах світу глиняні свищики використовувалися для ритуальних і духовних цілей. Наприклад, у стародавніх культурах Південної Америки свищики виготовляли у вигляді тварин або богів, використовуючи їх під час обрядів.

В Україні обрядова функція свищиків проявлялася у весняних святах, зокрема

Свищики XVII – XVIII ст. у вигляді дикого кабана (вепра), коника (фрагмент), пташки.
Фонди Національного заповідника «Глухів»

на Масляну і Вербну неділю. Звук свистунця відігравав роль символу весни, відродження природи і нових починань. Він мав проганяти зиму і закликати весну. У деяких регіонах України свищики клали до колиски новонародженої дитини як символ захисту. Також свистунці були частиною весільних обрядів, коли музика і ритмічні танці символізували початок нового етапу життя.

Під час розкопок на Наддніпрянщині серед дитячих іграшок (дерев'яних коників, качечок, луків, мечів, дзиг), датованих X–XII ст., було знайдено чимало глиняних свищиків. У другій половині XVIII ст. внаслідок розвитку ярмаркової торгівлі в Україні розпочалося масове виробництво забавок на продаж. Жодний ярмарок не обходився без глиняних свищиків, часто розписаних орнаментом, прикрашених кольоровою глиною і покритих прозорою поливою. Кожен візерунок ніс у собі не тільки естетичну красу, але певний зміст – захист від неволі або покращення добробуту. Народні майстри найчастіше ліпили їх у вигляді тварин та птахів. Кожна тварина мала своє символічне значення, а птах уособлював незалежність та зв'язок із небом, слугував провідником між світом живих і світом духів. Вважалося, що птахи приносили власнику виробу свободу та радість. Наприклад, голуб символізував мир і любов, соловей – красу. Фігура коня ототожнювалась зі швидкістю, витривалістю та вірністю. Упродовж тривалого часу коні були надійними супутниками людини, тому часто гончарі у виробках зображували коня разом із вершником. Фі-

Фрагменти свищиків XVII – XVIII ст. у вигляді коня з вершником і баранця.
Фонди Національного заповідника «Глухів»

гура кабанця означала силу, впевненість та відвагу, фігура баранця найчастіше асоціювалася з миром, спокоєм і достатком, інколи – з впевненістю. Фігура химери символізувала нездійсненні мрії, боротьбу між порядком і хаосом.

Виготовлення свищиків вимагало високої майстерності, хоча сам процес на перший погляд здавався простим. Для створення виробу тісто необхідно було замісити вручну, щоб видалити вологу, випілити форму, а потім обпалити у спеціальній печі. Обпалення надавало виробу міцності і стабільності.

Особливою частиною процесу було виготовлення свисткового механізму. Майстри ретельно розраховували форму й розміри отворів, оскільки це безпосередньо впливало на якість звуку. Правильне співвідношення між розмірами

отворів і тіла свищика забезпечувало потрібний тон і гучність. Кожен майстер міг мати свої секрети і техніки, що робило такий виріб унікальним. Цей процес вимагав не лише знань про акустику, але й творчого підходу до кожного елемента іграшки. Тембр свищика міг варіюватися від високого, різкого до м'якого, залежно від форми свистка та кількості повітря, яке в нього вдмхують. Деякі свищики були багатотональними, що дозволяло грати на них прості мелодії.

Свищик – це музична душа української іграшки, жива пам'ять про давні часи, коли кожен звук мав своє значення. З розвитком цивілізації свищики втратили своє значення як музичні інструменти, але продовжують залишатися важливою частиною української культури.

Надія МІРОШНИЧЕНКО

Вчена секретарка
Національного заповідника
«Глухів»

Продовження.

Початок у № 4 (124) 2024 р.

Під час купівлі-продажу дружки співають:

Братику да невісточкин
Сядь собі да на крисечку;
Не продавай сестри за руб, за чотири,
За два золотії:
Гроші як полова,
Сестра чорноброва.

Після продажу сестри дружки продають квіточки нареченому також тор-

Як святкували весілля у Глухівському повіті. Із досліджень І. С. Абрамова (до 150-річчя від дня народження)

гуючись, як і в попередньому випадку.

Молоді вмошуються поруч за стіл; дружок підносить дівчатам-дружкам пряники та цукерки, а родичам по одному великому прянику.

Дружки співають іронізуючи:

Ми думали, що свати багаті,
Аж вони скуповаті.
По шляху ходили,
Старцюв розбивали.
Усі сумки стрясли,

Один бублик знайшли
І той розламали,
Дружкам даровали.

У цей час подають обідати. Усі при цьому рясно пригощаються горілкою. Після обіду музика грає козачка і всі охочі танцюють. Веселощі тривають до пізнього вечора.

Як за столом, так і в інших випадках, цього дня дівчата виспівують багато весільних пісень, з яких ➡

← більшість дихає невдаваною поезією та глибоким щирим почуттям.

Хоть велики двур,
Хоть увесь избур,
Да не вся родинонька.
Нема рудного батенька,
Не рудной матюнки,
Може родина ще прибуде,
Но матюнки й батенька не буде.

Світилка (*подруга молодої, розпоядниця на весіллі*) шпилька при стені,
Да на юй сорочка не її.
На юй сорочка сестрина,
Виведіть її з-за стола!
Брешете дружечки як свині,
Їх матюнка надбала,
В світилочки послала!..
Дістається від невгамовних дівчат і
«боярам», що керують на весіллі:

Боярин як болван,
Витрещив очі як баран,
Да все торопиться,
На дружок дивиться.

Дівчата-подружки змушують за-
сміститися наречену над своїм май-
бутнім:

Ти думай-гадай, дівка Галечко,
Кому служечка будеш?
– Буду служечка, буду вірная
Свекру, не батеньку;
Буду годити, діло робити,
Свекрусі, не матюнки,
Буду годити, діло робити.
Диверку, не братику.
Буду годити, діло робити.
Зовиці не сестриці.
Буду свекорку білу постіль слати,
А свекрусі головку скати.
Буду диверку шириночку шити,
Зовиці косу плести.

Думаючи-гадаючи про майбутнє,
наречена сумує за дівочою долею,
яку залишає, і порівнює себе з са-
мотньою зозулею.

Полишаючи назавжди рідну хату,
рідну сім'ю, люблячого батька й лагід-
ну матір, дівчина з сумом зазирає в не-
відоме майбутнє, оплакує промайнулі,
наче сон, дівочі роки й обіцяє птахом

Костянтин Трутовський. Весільний викуп, 1881 р.

«галочкою» прилітати з чужини...

Я вже сказав, що веселощі, тобто музика й танці, тривають у хаті молодої аж до вечора; а ввечері тут відбувається особливо урочиста церемонія: розподіл короваю. Молода садить рідних і дружок за стіл на покуть; рідних ближче до образів, чужих подалі. Два дружки, перев'язані через плече вишитими рушниками, починають ділити коровай – великий пшеничний хліб, зверху прикрашений зліпленими з тіста пташками. Один дружок ріже, інший підносить скибки короваю гостям.

Дружко бере коровай у руки, несе його до дверей і каже, звертаючись до почесного гостя, який грає роль старости:

- Староста, полистароста!
- А що голубе!
- Благослови сей хліб на мір хреще-
ни роздять!
- Бог благословить!
- Другим разом!
- Бог благословить!
- В третій раз!
- Ну, Господи благослови! Говорить

під кінець дружко і починає ділити коровай; другий дружко підносить гостям ломті короваю, ті беруть і дарують молодій гроші або обіцяють худобу, або мірку зерна.

– Василь Бурдюг подарував мірку жита! – голосно оголошує дружко, звертаючись до молодої і записує подарунок на «комені».

В цей час дівчата-дружки співають жартівливі приспівки, в яких нерідко уразливо насміхаються над керуючими на весіллі «боярами»:

Вам бояре не боярувати,
Вам бояре да свиней пасти,
З великою да ломакою,
С сивою да собакою,
Гроши заробляти,
Квітку викупляти!..

А ті, що стоять далеко від столу, кричать дружку:

Дружко руди!
Неси коровай сюди!
Дружко усе надув,
Про нас забув...

Продовження в наступному номері

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Ідентифікатор медіа R 30-02700 у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено у науково-дослідному відділі Заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА
Надія МІРОШНИЧЕНКО
Людмила АРТЕМОВА
Неля ПІНЧУК
Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО